

Kdykoliv se objeví potřeba sledovat v empirické rovině dynamiku některého sociálního jevu nebo procesu, stojí výzkumník před celou řadou závažných rozhodnutí a voleb, které mají značný vliv na výsledný efekt výzkumu, na platnost a spolehlivost výsledků i na kvalitu výpovědi o zkoumané realitě. Studijně metodické středisko ÚML UK získalo v průběhu realizace longitudinálního výzkumu *Sociální a politický profil studentů UK* metodické zkušenosti užitečné při zkoumání dynamiky sociálních jevů v rovině empirického sociologického výzkumu. Předmětem této statí je jejich shrnutí, zhodnocení a zobecnění. Srovnání jednotlivých nejfrekventovanějších technik, z nichž za základní považujeme longitudinální výzkum, umožňuje zdůraznit klady i zápory různých výzkumných strategií a poukázat na dosud nevyřešené metodologické problémy v této oblasti.

1. Stadium primární volby typu výzkumu

Stojíme-li před úkolem sledovat průběh určitého společenského procesu nebo zjistit vývoj daného jevu (v námi zkoumaném případě jde o průběh výchovného procesu na vysoké škole a o změny profilu studenta), musíme přirozeně vycházet z pečlivého zhodnocení cíle výzkumu a předmětu zkoumání a z jím odpovídající volby adekvátního souboru metod a technik. Náš příspěvek se zabývá pouze problematikou výzkumu založeného na metodice dotazování (dotazník, rozhovor), i když samozřejmě víme, že kombinace s dalšími metodami spolehlivost výsledků zvýší. Avšak i při použití dnes nejběžnější techniky sběru dat můžeme získat řady dat definovaných v čase, několik průřezových snímků, jejichž seřazením podle časové posloupnosti dostáváme obraz vývoje sledovaného jevu.

První otázkou, která se objevuje před výzkumníkem v této fázi rozhodování, je problém volby časového intervalu mezi jednotlivými snímky. Základním kritériem je cíl výzkumu a povaha předmětu zkoumání. Relativní minimalizace tohoto intervalu umožňuje získat obraz, který se blíží kontinuálnímu vývoji, což poskytuje možnost detailního sledování dynamiky daného jevu. Na druhé straně se však podstatně zvyšují nároky na respondenty, organizační a finanční zajištění terénního sběru dat a na zpracování výsledků výzkumu.

Relativní maximalizace časového intervalu sice snižuje zatížení terénu, snižuje organizační a finanční náročnost, může však vést k tomu, že získané časové řady budou neúnosně zjednodušené vzhledem k reálnému vývoji sledovaného jevu. Je samozřejmé, že tyto intervaly jsou v řadě případů dány charakterem zdrojů informací. Rozhodneme-li se sledovat například prospěch studentů vysokých škol, je minimální interval dán organizací studia — délkou semestru; budeme-li sledovat sociální složení studentů vysokých škol na zá-

kladě materiálů studijních oddělení, jsme závislí na reálných intervalech, v nichž se dané výkazy zpracovávají, apod. (1)

Dalším krokem rozhodovacího procesu, který musíme učinit, je volba způsobu, jakým budou časové řady získány. V současné sociologické praxi zkoumání mládeže je možné specifikovat *tři základní typy výzkumů*, pokud jde o způsob získání informací pomocí explorativních technik.

Nejčastěji používanou metodikou je *realizace jednoho výzkumu*, v němž je výběrový soubor zkonstruován tak, aby jeho jednotlivé podsoubory reprezentovaly základní fáze dynamiky sledovaného jevu. Příkladem může být výzkum studentů vysokých škol, kdy výběrový soubor zahrnuje studenty různých ročníků. Seřazením dat podle posloupnosti ročníků je možné simulovat vývoj. Nespornou výhodou tohoto postupu je standardnost dat z jednotlivých časových bodů (pokud je dodržena standardnost situace ve fázi dotazování a přípravy dat ke zpracování). Zanedbatelná není ani nižší finanční náročnost realizace šetření. Naproti tomu nevýhodou této metodiky je nemožnost odlišit změny dané odlišnostmi výchozího stavu a změny dané vývojem během určitého období (například během studia).

Naše zkušenosti ukazují, že uvedená metodika je vhodná pouze pro některá témata. Je adekvátní například pro zkoumání materiální vybavenosti mladých lidí, využití volného času atd., nehodí se například pro zkoumání politického profilu studentů vysokých škol nebo přístupu k vysokoškolskému vzdělání. V zásadě platí, že je použitelná tam, kde můžeme oprávněně předpokládat relativní konstantnost výchozího stavu. Naopak v těch případech, kdy dosavadní zkušenosti ukazují, že ve fázích, které předcházejí výchozímu stavu, dochází k takovým změnám, jež mohou mít za následek odlišný výchozí stav jednotlivých podsouborů (například ročníků), může být její aplikace značně zavádějící.

Příkladem může být zkoumání vývoje politického profilu studentů vysokých škol. V rámci předběžného zpracovávání výsledků dosud provedených etap výzkumu *Sociální a politický profil studentů UK* bylo zjištěno, že hlavním zdrojem postupného zvyšování politické úrovně studentů je zlepšující se politicko-výchovná práce základní a střední školy, tedy zvyšování úrovně socialistického uvědomění nově přicházejících ročníků. Současně se však tato úroveň zvyšuje i během vysokoškolského studia. Aplikací jednorázového výzkumu bychom v tomto případě dostali data (časové řady) ukazující relativní snižování úrovně socialistického uvědomění studentů, i když reálně roste (Munk 1974–78).

Na druhé straně však byla tato metodika úspěšně využita R. Fraňkem při zkoumání rozvoje studijní a profesionální identifikace studentů-techniků (Fraňk 1975). Je proto nutné pečlivě zvážit použití metodiky s přihlédnutím k cíli a předmětu zkoumání a k dosud známým poznatkům o sledovaném problému.

Druhým typem metodiky je *realizace několika výzkumů* na dané téma, v nichž alespoň část dotazníku či záznamového archu se nemění a výsledky

(1) Extrémním případem maximalizace časového intervalu je výzkum, v němž zachycujeme daný jev na počátku a na konci procesu. I když samozřejmě není možné takovéto řešení jednoznačně zamítnout, je třeba si uvědomit nebezpečí chyb a dezinterpretace, které plyne z nedostatku dat a z nízké úrovně adekvátnosti metodiky.

jsou tudíž srovnatelné. Vzhledem k tomu, že se jedná o jednotlivé, samostatné výzkumy, z nichž každý je znovu projektován, je možné do jisté míry zdokonalit výzkumný nástroj, což s sebou nese nebezpečí, že změny postupně dosáhnou takového rozsahu, který vytvoření časových řad prakticky znemožní. Výhodou tohoto způsobu získání primárních informací je možnost podat aktuální informace, odpovědi na konkrétní otázky o stavu daného výseku reality. Jinak řečeno, je možno uspokojit společenskou poptávku po nezbytných informacích, vyhovět plánovacímu systému, který je většinou orientován na roční (kalendářní) období, a koneckonců i mírně snížit finanční náklady.

Z téhož faktu, z něhož vyplývá řada nesporných výhod, vyplývá i řada komplikací, které si musíme uvědomit již ve fázi volby metodiky. Na základě projektů jednotlivých výzkumů může dojít ke změně ve výběru souboru, ve standardnosti dotazovací situace, ve výzkumném nástroji. Právě tak může dojít i k odlišnostem ve zpracování dat a jejich interpretaci, v metodice závěrečného výstupu (závěrečná zpráva). Zjištění vývoje se na základě takových podkladů může zredukovat na více či méně optické srovnání jednotlivých závěrečných zpráv.[2]

Relativně nejméně často je používán třetí typ metodiky získávání primárních informací — *longitudinální výzkum*. V rámci takového výzkumu je na základě jednoho projektu realizována řada šetření pomocí jednoho výzkumného nástroje, a to na stabilním výběrovém souboru. Tímto způsobem lze získat časové řady, jejichž standardní zpracování může být obohaceno některými složitějšími matematicko-statistickými postupy. Tak jako v předešlých případech můžeme i zde konstatovat jak některé klady, tak i zápory.

Základní předností tohoto způsobu je jeho homogennost, pokud jde o projekt, výzkumný nástroj, standardnost sběru dat, jejich zpracování a interpretace. Na rozdíl od prvního způsobu lze získané výsledky interpretovat jako obraz dynamiky sledovaného jevu, neboť zachycují danou populaci postupně v jednotlivých fázích jeho vývoje. Odpadají také nevýhody druhého způsobu získání časových řad — nízká srovnatelnost jednotlivých etap výzkumu.

Dříve však, než se badatel definitivně rozhodne pro tento nesporně atraktivní typ výzkumu, měl by znát některé jeho nevýhody a být připraven na velmi náročné situace z hlediska rozhodování. Několikaletá zkušenost s prováděním takového výzkumného úkolu nás opravňuje k formulaci některých typických problémů.

2. Rozhodování v longitudinálním výzkumu

Rozhodování o koncepci výzkumu se i v tomto případě nutně koncentruje do úvodní fáze řešení výzkumného úkolu. Přitom není třeba zdůrazňovat, že

(2) Tomuto typu získávání primárních informací se nejvíce blíží některé opakované výzkumy ÚVVM při FSÚ. Bylo zde například provedeno několik výzkumů problematiky mládeže, v nichž došlo k podstatným změnám v projektech jednotlivých šetření, což mělo za následek difference ve všech následných fázích výzkumu. Musí tomu tak být vždy, když primární potřeby představují získání aktuálních a konkrétních informací o stavu dané problematiky a sledování dynamiky stojí v pořadí významnosti až na druhém místě. Podobně bychom do této skupiny mohli zařadit i další výzkumy. Například výzkumy Studijního oddělení československého rozhlasu apod. Zde bývá používán panelový soubor, jednotná metodika, avšak jednotlivá šetření jsou konkrétně zaměřena a možnosti srovnání jsou omezené.

některá rozhodnutí týkající se koncepce výzkumu (včetně technicko-organizačních otázek) jsou v dalších fázích nezměnitelná. Kvalita přípravy celého šetření podstatně určuje i rozsah a charakter problémů, s nimiž se bude výzkumník potkávat.

Je třeba počítat s tím, že v průběhu výzkumu se na základě některých objektivních skutečností mohou objevovat i subjektivní potíže, jejichž zvládnutí si vyžádá část energie výzkumníka nebo celého týmu. Posledním problémem, jehož řešení lze ze strategického hlediska rovněž odložit pouze dočasně, je postupné zpracování výsledků longitudinálního výzkumu.

a) Technické a organizační otázky

Nezanedbatelnou oblastí, která klade výzkumníkovi nemalé překážky, je organizační a finanční náročnost dlouhodobé výzkumné akce, jejíž jednotlivé etapy musí mít projektované parametry reprezentativnosti, standardnosti dotazovací situace apod. Pokud se jedná o relativně extenzivní výzkum, prováděný vlastní tazatelskou sítí, tak jak tomu bylo v našem případě, rostou organizační i finanční nároky především s rozsahem souboru, množstvím etap (časových bodů, v nichž je konkrétní šetření provedeno) a koneckonců také s náročností přípravy dat ke strojnímu zpracování.

Zanedbatelný není ani požadavek uživatele výzkumu na předání alespoň předběžných výsledků z jednotlivých etap. V našem případě jsme tuto otázku řešili tím, že výsledky jednotlivých dílčích etap byly zpracovány ve formě průběžných zpráv. To pochopitelně kapacitní nároky ještě zvyšuje.

Pokud jsou jednotlivá šetření (etapy) rozložena do delšího časového úseku, je většinou nezbytné každoročně projednávat vstup do terénu, což znamená jednak schválení šetření příslušnými nadřízenými orgány, jednak projednání s vedením organizací, v nichž se šetření koná. Je proto nezbytné velice pečlivě zdůvodnit například opakování výzkumu, který byl třeba již několikrát proveden, zdůvodnit strukturu výzkumného nástroje apod.

Další problém představuje otázka výběru vzorku. Zde je opět nutné pečlivě zvážit téma výzkumu, respektive možnost použití neanonymního výběru. Pokud tato možnost existuje, je situace jednodušší v tom, že můžeme vytvořit panel, který průběžně v pravidelných intervalech sledujeme. Výsledky pak vypovídají o vývoji konkrétní skupiny jedinců, což jednak zvyšuje jejich spolehlivost, jednak usnadňuje interpretaci. Pokud nelze panel použít, musíme pro každé šetření provést výběr znovu (pochopitelně výběr parametrů co do rozsahu a struktury stejných). Nejjednodušší a také nejspolehlivější je vyčerpávající šetření. To však v každém výzkumu možné není, záleží na rozsahu základního souboru a finančních, organizačních a kapacitních možnostech řešitele. V našem výzkumu jsme každoročně prováděli výběr, který představoval zhruba 40 % základního souboru, takže je možno oprávněně předpokládat, že značná část dotazovaných byla zachycena v několika etapách. Tento postup se osvědčil: svědčí o tom stabilita sociální struktury a dalších identifikačních charakteristik respondentů v jednotlivých etapách výzkumu.

S předešlým souvisí i další problém. Vývoj v některých oblastech života naší společnosti může být natolik rychlý, že při přípravě longitudinálního šetření je nutné zhodnotit výběr z hlediska konkrétních historických podmínek, zařadit danou populaci do kontextu společenských procesů. Neučiníme-li tak, vzniká nebezpečí, že vybraná populace bude v jistém ohledu specifická a tím budou limitovány možnosti zobecnění výsledků výzkumu.

Jako příklad můžeme použít opět citovaný výzkum studentů Karlovy Univerzity. Výzkum byl započat v roce 1972—73, kdy byl šetřen první ročník. Vzhledem k zaměření jsme si uvědomovali, že výsledky mohou být více či méně podstatně ovlivněny politickým vývojem naší společnosti v druhé polovině šedesátých let, což by omezilo možnosti zobecnění a mohlo vést k závažným chybám v interpretaci. Proto jsme se nespokojili s šetřením pouze jednoho ročníku, ale do výběru byl zařazen i ročník následující. Oba tyto ročníky byly potom sledovány každoročně v průběhu celého studia. Kromě toho byli každoročně sledováni nové přicházející studenti, tedy studenti prvních ročníků. To nám umožnilo postihnout vývoj efektivity politicko-výchovné práce našeho školského systému. Předběžné výsledky správnost této koncepce potvrdily.

b) Pozice výzkumníka

Prvním, do jisté míry subjektivním problémem longitudinálního výzkumu je neměnitelnost výzkumného nástroje. Je zřejmé, že i při důkladné přípravě dotazníku, při maximální snaze o jeho adekvátnost vzhledem k projektovaným požadavkům výzkumné práce se po jisté době objeví některé „kosmetické“ vady, u nichž výzkumník musí posoudit závažnost případné změny indikátoru apod. Minimální možnost těchto změn ovšem způsobuje určité napětí. Krátce řečeno, nezanedbatelnou nevýhodou longitudinálního výzkumu je v oblasti motivace výzkumníka prudký pokles kreativity při realizaci navazujících výzkumných etap a přechod na víceméně pouze organizační, přitom však poměrně rozsáhlé práce.

Zdánlivě lze tento problém překonat zaměřením výzkumné práce směrem k interpretaci získaných dat, jejichž kumulace vzbuzuje zpočátku radostné očekávání. Kvalita získané informace a její explanační potenciál však nestoupá aritmetickou řadou. Plnohodnotnou informaci lze získat teprve na základě komplexního a podrobného zpracování všech shromážděných údajů. Lze doporučit zakalkulovat nezbytnou dávku trpělivosti už do projektu výzkumného úkolu, avšak současně ji vyvážit kvalitní přípravou závěrečného zpracování dat, postupnou precizací schémat výstupu, interpretačních modelů apod. Je vhodné omezit průběžnou analýzu dat jenom na dílčí momenty, významné zvláště z hlediska aktuálních sociotechnických záměrů zadavatele. Význam této analýzy spočívá především v prohloubení metodologického zázemí výzkumu, v získání konkrétních impulsů pro závěrečné zpracování a pro formulaci nových hypotéz.

V našem výzkumu bylo nezbytné zpracovávat každoročně závěrečnou zprávu z výzkumné etapy. To pochopitelně znamenalo značné zatížení řešitelského kolektivu, na druhé straně však tento postup umožnil ověření některých nestandardních postupů. V první řadě bylo použito diskriminační analýzy pro konstrukci typologie jednotlivých pražských fakult UK, faktorové analýzy pro zpracování problematiky hodnotových orientací a volného času zkoumaných studentů a metody „pair group“ pro analýzu problematiky sociálně ekonomického postavení studentů [Munk 1974—78].

Toto každoroční zpracování jednotlivých etap umožnilo konkretizovat výzkumné hypotézy a stalo se podnětem pro realizaci celé řady dílčích sond a šetření, které jsou vedeny jako etapové úkoly v resortním plánu výzkumu MŠ ČSR č. 12 — Systém komunistické výchovy na vysokých školách.

c) Problém dílčího a komplexního zpracování výsledků

Aplikační charakter výzkumu v našem případě vyžadoval průběžné zpracovávání výsledků a jejich vyhodnocování. Při něm se potvrdila hypotéza o od-

lišnosti populace podrobované longitudinálnímu šetření, a to už ve dvou podobě nastoupivších ročníků studentů. Postupně se ukázalo, že ročníky se liší nejenom v momentu „startu“, ale že také vývoj některých charakteristik jejich profilu probíhá značně odlišně.

Longitudinální výzkum nás dále například přivedl k hypotéze o motivační krizi v průběhu druhého ročníku studia na vysoké škole, na niž se vážou i další problémy spojené s vývojem politického profilu. Doplnění údajů o vývoji druhého z obou longitudinálně zkoumaných ročníků však omezilo platnost této hypotézy pouze na jeden ročník. (3) Grafické vyjádření pomocí „vývojových křivek“ přesvědčivě prokázalo odlišnost cest vývoje takových charakteristik, jako jsou identifikace se studijním oborem, důraz na práci při zdůvodnění motivace studia, postoje k socialismu apod. Naproti tomu u jiných charakteristik zřejmě dochází k relativně pravidelnému vývoji (v těchto případech zřejmě jde o vliv samotného výchovného procesu na vysoké škole, nerušeného jinými faktory).

Výzkum ve svém celku odhalil řadu pozitivních změn vývoje sociálního a politického profilu studentů a naznačil některé specifické problémy nejen v jejich lokalizaci do určitých oblastí zmíněného profilu, ale také v jejich časovém určení (jako kritičtější období apod.). (4) Z hlediska vysvětlení vlastní dynamiky vývoje však předběžná analýza výsledků narazila na dílčí specifika, která varují před absolutizací závěrů.

Pokusíme se o vymezení modelové strategie, která by řešila otázku dílčího zpracování výsledků, a to při využití v podstatě standardního programu třídění. Model vychází z použití minimálního počtu komparovatelných souborů potřebných ke zmapování některých problematických otázek, jež byly předmětem předchozích úvah.

Návrh takové strategie vyjadřuje tabulka 1. Kromě harmonogramu sběru dat obsahuje i náměty pro zpracování jednotlivých etap (testováním rozumíme především zjišťování rozdílů a souvislostí mezi zkoumanými podsoubory). Obsahuje i obrysy závěrečného zpracování, a to včetně ověření předpokladů homogenity vstupu (prvních ročníků) a výstupu (čtvrtých ročníků). Nejde tedy o minimalizaci, ale spíše optimalizaci výzkumné strategie.

(3) Výzkum *Sociální a politický profil studentů UK* byl rozložen do šesti etap, v nichž byly zkoumány tyto soubory studentů:

1. etapa ... školní rok 1972–73 ... 1. ročník
2. etapa ... školní rok 1973–74 ... 1. a 2. ročník
3. etapa ... školní rok 1974–75 ... 1., 2. a 3. ročník
4. etapa ... školní rok 1975–76 ... 1., 3. a 4. ročník
5. etapa ... školní rok 1976–77 ... 1., 4. a 5. ročník
6. etapa ... školní rok 1977–78 ... 1. a 5. ročník

(4) Do závěrečného zpracování vstoupilo pět souborů studentů UK našeho quasi panelu, který jsme sledovali od r. 1973 do r. 1978. Z každého ročníku jsme použili 700 až 800 osob, což znamená, že celkem se pracovalo se souborem 3500 až 4000 dotazovaných. Zatímco byl rozšířen soubor osob, byl zúžen soubor indikátorů. Analyzovány pak byly pouze ty indikátory, které se objevily ve více než polovině výzkumných etap a zároveň ty, jejichž obsah je smysluplný vzhledem ke zkoumání dynamiky vývoje osobnosti vysokoškolských studentů. Přibližně jde o dvě třetiny celkového počtu použitých indikátorů.

Pokud jde o samostatné metody analýzy, byly kromě standardního třídění II. stupně, v němž byl hlavním třídícím znakem ročník studia, využity hlavně vícedimenzionální metody analýzy, jako jsou například faktorová analýza, diskriminační analýza a některé další klasifikační postupy typu *R* i *Q*.

Tabulka 1. Model longitudinálního výzkumu

Ročník	Časový harmonogram sběru dat (na 5 let)				
	1. etapa	2. etapa	3. etapa	4. etapa	5. etapa
I.	A 1	B 1			C 1
II.			B 2		
III.				B 3	
IV.				A 4	B 4
Test	A 1 (strukt.)	A1/B1	B1/B2	A1/A4	B1/B2/B3/B4

Poznámka: A, B, C jsou jednotlivé podsoubory.
Závěrečné zpracování obsahuje třídění: A1/B1/C1
A4/B4

$$\Sigma(A1 + B1) \Sigma/(A4 + B4)$$

Návrh modelu longitudinálního výzkumu vychází z čtyřletého studijního cyklu. Je rozložen do pěti etap, z nichž v první je zkoumán soubor studentů prvního ročníku (A1). V druhé etapě je sledován soubor následujícího prvního ročníku (B1). Tento soubor je v dalších třech letech (3.—5. etapa) sledován průběžně. Ve čtvrté etapě je, kromě souboru B, zkoumán ještě soubor A (již ve čtvrtém ročníku) a v páté etapě je kromě souboru B šetřen i soubor studentů prvního ročníku (C1). Takový postup umožňuje nejen vytvořit základní časovou řadu (soubor B), ale i kontrolní časovou řadu (soubor A, který je zachycen ve dvou časových bodech), a zjistit změny v charakteristikách nově přicházejících ročníků.

Tento model na jedné straně snižuje finanční i pracovní náročnost výzkumu, na druhé straně však do jisté míry omezuje možnost detailní kontroly. Je tedy pouze jedním z možných řešení. Zůstává na výzkumníkovi, aby zvolil metodu adekvátní cíli výzkumu a v této souvislosti uvážil i možnosti optimalizace naznačené v našem modelu.

3. Závěrem

Od otázek konkrétních postupů se závěrem ještě krátce vrátíme ke konceptuálním otázkám empirického zkoumání dynamiky vývoje jednotlivých stránek osobnosti vysokoškolského studenta. Je samozřejmé, že typy výzkumných strategií, které jsme uvedli, mají ve větší či menší míře charakter teoretické konstrukce, užitečné především pro svou poznávací hodnotu. Konkrétní podmínky vědeckovýzkumné práce na jednotlivých pracovištích vyžadují zpravidla kombinaci těchto strategií. Tak tomu bylo koneckonců i v našem případě (viz každoročně zpracovávané etapové zprávy apod.). Z hlediska potřeby empirického zachycení dynamiky sociálních jevů představuje longitudinální výzkum, který na základě řady průřezových snímků dynamizuje statický obraz sociálního jevu, velmi adekvátní strategií. Jeho nedostatkem však je, že dynamiku zachycuje pomocí statického výzkumného nástroje.

Hledání nových metodologických postupů, které by tento nedostatek odstranily, a sama konstrukce dynamických indikátorů jsou ovšem bezpochyby velice složitým problémem a zůstávají před námi doposud otevřeny jako závažný úkol metodologického výzkumu.

Literatura

- Buriánek, J.: *K otázce výzkumu dynamiky rozvoje osobnosti studenta*. In: Úloha VŠ v přípravě mladé socialistické inteligence III (Ed.: R. Franěk). Praha, ČVUT 1977.
- Munk, J. a kol.: *Sociální a politický profil studentů UK*. Výzkumné zprávy, II.—V. etapa. Praha, UK 1974—1978.
- Franěk, R. a kol.: *Formování postojů studentů-techniků k budoucímu povolání*. Výzkumná zpráva. Praha, ÚML ČVUT.

Резюме

Я. Мунк - И. Бурианек: Некоторые проблемы исследования динамики социальных явлений

В статье рассматривается проблематика исследования динамики социальных явлений и процессов. Она основана на критическом обсуждении опыта обоих авторов, накопленного при долгосрочном исследовании социального и политического профиля студентов Карлова университета. В статье авторы дают оценку преимуществ и ограничений исследования динамики путем одного исследования (на основе разреза), путем повторных исследований и приходят к заключению, что в настоящее время лонгитудинальное исследование представляет собой наиболее адекватный инструмент раскрытия развития социальных явлений и хода социальных процессов.

Одновременно с этим предъявляются конкретные проблемы стратегии лонгитудинального исследования, которые необходимо решать уже в момент выбора этого типа исследования. Внимание уделяется не только техническим и организационным требованиям лонгитудинального исследования, но и воздействию объективных характеристик этого исследования на работу исследовательского коллектива. В особенности рассматриваются вопросы частичной и комплексной обработки результатов исследования.

Несмотря на весьма положительный опыт в проведении лонгитудинального исследования, авторы предупреждают о необходимости уделять внимание конструкции динамических показателей, так как лонгитудинальное исследование работает прежде всего со статическими индикаторами.

Summary

Munk J. — Buriánek J.: Some Problems of Research into the Dynamics of Social Phenomena

This article deals with the problems of observing the dynamics of social phenomena and processes. Based on a critical assessment of the authors' long-standing research into the social and political profiles of Charles University students, the article contemplates the advantages and limitations of the study of the dynamics through one research project (on the basis of a cross-section), through repeated research projects, and comes to the conclusion that at present longitudinal research is the most adequate tool for unveiling the development of social phenomena and the course of social processes.

Simultaneously, the article points to the concrete problems accompanying the strategy of longitudinal research which must be tackled already at the time of selecting this type of research. Attention is paid not only to the technical and organizational aspects of longitudinal research but also to the influence of the objective characteristics of such research on the work of the team of researchers. The authors discuss especially questions concerning partial and comprehensive processing of the results of the research project.

Despite very positive experiences with longitudinal research the authors emphasize the necessity of paying attention to the construction of dynamic indicators, since longitudinal research operates predominantly with static indicators.